

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՍԵՓԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ՄԵՐԺԵԼՈՒ ԵՎ ԵՐԿՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՆՁՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՄԵՐԳԵՅ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ, ԱՐԱ ՖԻՂԱՆՅԱՆ

Քրեական պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքի համաձայն՝ հանցանք կատարած յուրաքանչյուր անձ ենթակա է քրեական օրենքով նախատեսված պատժի կամ քրեաիրավական այլ ներգործության: Ընդ որում, օրենքի առջև հավասարության սկզբունքից բխում է, որ հանցանք կատարած անձինք հավասարապես ենթակա են քրեական պատասխանատվության, այդ թվում՝ անկախ քաղաքացիությունից: Այս առումով պետք է նշել, որ արտահանձնման (էքստրադիցիայի) պարագայում առկա են որոշ առանձնահատկություններ: Մասնավորապես, մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ հանցագործության մեջ մեղադրվող անձանց արտահանձնումը մերժելու ամենատարածված հիմնավորումը հենց հայցվող անձի քաղաքացիությունն է՝ պայմանավորված պետությունների կողմից սեփական քաղաքացիներին հանձնելուց հրաժարվելու («հովանավորչության») սկզբունքով:

Վերոհիշյալ սկզբունքի կարևորությունն անչափ մեծ է: Պատահական չէ, որ այն նախատեսված է թե՛ միջազգային տարբեր կոնվենցիաներով և թե՛ շատ երկրների սահմանադրություններով ու ներպետական այլ իրավական ակտերով: Միևնույն ժամանակ, երկրների մոտեցումներն այս հարցի կապակցությամբ տարբեր են: Ընդհանուր առմամբ կարելի է առանձնացնել դրանցից մի քանի հիմնականները՝

- 1) սեփական քաղաքացիների արտահանձնման բացարձակ մերժում,
- 2) սեփական քաղաքացիների արտահանձնում միայն համապատասխան պայմանագրի առկայության դեպքում,
- 3) սեփական քաղաքացիների արտահանձնում փոխադարձության պարագայում,
- 4) սեփական քաղաքացիների արտահանձնում միայն կոնկրետ հանցագործությունների կատարման դեպքում,
- 5) սեփական քաղաքացիների արտահանձնում առանց որևէ նախապայմանի:

Իրավակիրառական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ սեփական քաղաքացիներին այս կամ այն պայմանով արտահանձնելը հիմնականում բնորոշ է ընդհանուր իրավունքի երկրներին (օրինակ՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներին, Ավստրալիային, Կանադային, Մեծ Բրիտանիային և այլն): Այդ պետություններում արտահանձնման հարցերի կապակցությամբ գերակայությունը տրվում է քրեական պատասխանատվության տարածքային սկզբունքին:

Միևնույն ժամանակ մի շարք երկրներում իրավիճակն այլ է. գերակայությունը տրվում է ոչ թե տարածքային, այլ «հովանավորչության» սկզբունքին: Մասնավորապես, Պերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Սահմանադրության հոդված 16-ի համաձայն՝ ոչ մի գերմանացի (**և ոչ թե Պերմանիայի քաղաքացի**) չի կարող արտահանվել արտասահմանյան որևէ երկրի: Ճապոնիայի օրենսդրությամբ ևս այդ առումով սահմանվում է, որ արտահանման ենթակա չեն ոչ միայն Ճապոնիայի քաղաքացիները, այլև էթնիկ ճապոնացիները, քանի որ նրանք Ճապոնիայի քաղաքացիություն ստանալու իրավունք ունեն:

Կարծում ենք, որ տվյալ մոտեցումը միանշանակ կիրառելի է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում: Բանն այն է, որ ՀՀ «Քաղաքացիության մասին» օրենքի հոդված 13-ի համաձայն՝ ազգությամբ հայերը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կարող են ստանալ պարզեցված կարգով: Ուստի արտահանման հարցերի կապակցությամբ «հովանավորչության» սկզբունքը կարելի է տարածել ոչ միայն ՀՀ քաղաքացիների, այլ նաև ազգությամբ հայերի նկատմամբ:

Սրա հետ կապված կարող է կարծիք լինել, որ ազգությամբ հայերը, ովքեր այլ պետության քաղաքացի են, ցանկության դեպքում կարող էին մինչ այդ ստանալ ՀՀ քաղաքացիություն: Ավելին, հնարավոր են նաև դեպքեր, երբ ազգությամբ հայերը, ովքեր ՀՀ քաղաքացիներ չեն, օգտվեն այդ հնարավորությունից և, այլ երկրներում հանցանք կատարելով, փորձեն պատասխարկել ՀՀ-ում: Այդուհանդերձ, քննարկվող հարցի լուծումը, մեր կարծիքով, չի կարելի կապել նշված հանգամանքների հետ: Բանն այն է, որ, նախ, հնարավոր են դեպքեր, երբ անձը ցանկություն ունեցել է ՀՀ քաղաքացիություն ստանալու, սակայն դեռ չի հասել անձնագիր ստանալու իրավունք տվող տարիքի: Բացի այդ, «հովանավորչությունը» չի նշանակում, որ վերոհիշյալ անձինք ազատվում են քրեական պատասխանատվությունից: Պարզապես նրանք չեն արտահանվում այլ պետության և պատասխանատվության են ենթարկվում Հայաստանի Հանրապետությունում: Այդ կապակցությամբ ուղղակի նշում է պարունակում մասնավորապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 479-ի 9-րդ մասը:

Փաստորեն արտահանմանը, անկախ դրա հետ կապված հարցերի լուծման մոտեցումների տարբերությունից, հանցավորության դեմ պայքարի ոլորտում պետությունների միջև համագործակցության, քրեական պատասխանատվության անխուսափելիության ապահովման կարևորագույն միջոցներից է, առանց որի հնարավոր չէ պատկերացնել ժամանակակից աշխարհը¹:

Քննարկվող հիմնախնդիրների կապակցությամբ պետք է նշել նաև, որ եթե նախկինում շատ երկրներ կտրականապես մերժում էին իրենց քաղաքացիների արտահանմանը, ապա վերջին տարիներին այդ մոտեցումը հետզհետե փոխվում է: Ներկայումս շատ երկրներ ավելի հակված են արտահանմանը անգամ սեփական քաղաքացիներին՝ միջազգային երկկողմ

¹ Стен Смирнов М. И. Понятие и правовая природа экстрадиции (выдачи) // "Право и политика / Современное право", 2007, № 3, էջ 12:

և բազմակողմ պայմանագրերի հիման վրա: Ավելին, համապատասխան իրավական նորմեր սկսել են նախատեսվել բազմաթիվ պետությունների սահմանադրություններում և օրենսդրական այլ ակտերում: Այսպես օրինակ՝ Լեհաստանի Հանրապետության 1997 թվականին ընդունված Սահմանադրության հոդված 55-ի համաձայն՝ Լեհաստանի քաղաքացիները չեն կարող ենթարկվել արտահանձնման՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ Լեհաստանի կողմից վավերացված պայմանագրի ուժով համապատասխան հարցում է ստացվել այլ երկրից կամ միջազգային դատական մարմնից:

Հայաստանի Հանրապետությունում ևս իր քաղաքացիներին արտահանձնելը մերժելը նախկինում կրում էր օբլիգատիվ բնույթ և սահմանված էր թե՛ քրեական (հոդված 16) և թե՛ քրեական դատավարության (հոդված 488) օրենսգրքերով: Ընդ որում, ՀՀ նախկին Սահմանադրությամբ այդ հարաբերությունները կարգավորող որևէ դրույթ նախատեսված չէր: Սակայն 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության հոդված 30.1-ով սահմանվեց հետևյալը. «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացուն չի կարելի հանձնել օտարերկրյա պետությանը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերի»: Նույն ձևակերպումը սահմանվեց նաև Հայաստանի Հանրապետության «Քաղաքացիության մասին» օրենքի հոդված 5-ում՝ 2011 թվականին կատարված համապատասխան փոփոխությունների և լրացումների շնորհիվ:

Հարկ է նշել նաև, որ ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի հոդված 16-ը փոփոխվել է միայն 2013 թվականի փետրվարի 5-ին: Այսինքն՝ քր. օր.-ը համապատասխանեցվել է ՀՀ Սահմանադրությանը շուրջ ութ տարի ուշացումով: Ի դեպ, ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքերում այդ կապակցությամբ դեռևս որևէ փոփոխություն չի կատարվել: Ավելին, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի հոդված 535-ով ևս նախատեսվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու արտահանձնումը մերժելու օբլիգատիվ պահանջը: Մինչդեռ քր. դատ. օրենսգիրքը, մեր կարծիքով, պետք է համապատասխանեցվի Սահմանադրությանը, իսկ «միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքեր» հասկացությունը պետք է ոչ միայն առավել հստակեցվի, այլև որոշակիորեն պարզաբանվի հենց հիշյալ օրենսգրքերում:

Մեր կարծիքով, այդ «դեպքերը» պետք է վերաբերեն միայն միջազգային բնույթի այն հանցագործություններին, որոնք նախատեսված են ՀՀ վավերացրած միջազգային համապատասխան կոնվենցիաներով, բնականաբար՝ փոխադարձությունն ապահովելու պարագայում: Պետք է փաստել, սակայն, որ ո՛չ 1948 թվականի «Ցեղասպանության հանցագործությունները կանխարգելելու և պատժելու մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայում, ո՛չ էլ 1977 թվականի «Ահաբեկչության արգելման մասին» եվրոպական կոնվենցիայում սեփական քաղաքացիների հանձնումը պարտադրող որևէ դրույթ սահմանված չէ: Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված արտահանձնման մասին ոչ մի երկկողմ պայմանագրով ևս Հայաստանի

Հանրապետությունն իր վրա նման պարտավորություն չի վերցրել: Ավելին, նշված բոլոր պայմանագրերով նախատեսված է սեփական քաղաքացիներին չհանձնելու վերաբերյալ դրույթ: Բացի այդ, «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6 հոդվածի կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը, օգտվելով վերապահում կատարելու իր իրավունքից, հայտարարել է, որ չի հանձնելու սեփական քաղաքացիներին:

Միջազգային քրեական դատարանի «Հռոմի կանոնադրության»² հոդված 89-ի 1-ին մասի համաձայն՝ Կանոնադրությունը վավերացրած պետություններից կարող է հայցվել ցանկացած անձի ձերբակալում և փոխանցում Դատարանին, իսկ այդ խնդրանքը բավարարվում է՝ առանց փոխանցումը մերժելու մասին որևէ հիմնավորման: Այս առումով, սակայն, անհրաժեշտ է հստակ տարանջատել հետևյալ հասկացությունները՝ 1) անձի արտահանձնում այլ պետության և 2) անձի փոխանցում միջազգային դատարաններին:

Շատ հետազոտողներ արտահանձնման ինստիտուտի էությունը բացահայտելու նպատակով օգտագործում են «փոխանցում» եզրույթը³: Սակայն պետք է նշել, որ, չնայած որոշակի նմանությանը, սրանք կապված են տարբեր իրավական հարաբերությունների հետ, և դրանց հիմքում ընկած են սկզբունքային տարբերություններ⁴: Մասնավորապես, «Հռոմի կանոնադրության» հոդված 102-ը սահմանում է, որ «փոխանցումը» պետության կողմից անձի տրամադրումն է Դատարանին (նշված Կանոնադրության համաձայն), իսկ «արտահանձնումը» պետության կողմից անձի տրամադրումն է մեկ այլ պետության՝ համաձայն միջազգային պայմանագրերի, կոնվենցիաների և ազգային օրենսդրության: Ընդ որում, Հռոմի կանոնադրության հոդված 5-ում նշված են այն բոլոր հանցագործությունները (միջազգային հանցագործություններ), որոնք ընդդատյա են Դատարանին:

Հետևաբար, միջազգային հանցագործություն կատարելու դեպքում անձը ենթակա է փոխանցման Միջազգային քրեական դատարանին և ոչ թե մեկ այլ պետության: Կարծում ենք, որ տվյալ մոտեցումը մերժելու պարագայում Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության հոդված 30.1-ով սահմանված «դեպքերը» առավել քան անհասկանալի են դառնում: Ուստի, մեր կարծիքով, ՀՀ օրենսդրությամբ պարտադիր պետք է սահմանվի նաև միջազգային քրեական դատարաններին Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների փոխանցման վերաբերյալ համապատասխան դրույթ:

² Միջազգային քրեական դատարանի (ՄԶԴ) Կանոնադրությունը (այսպես կոչված «Հռոմի ստատուտը») ընդունվել է 1998 թ. հուլիսի 17-ին Հռոմում, Միավորված ազգերի կազմակերպության Լիազոր ներկայացուցիչների դիվանագիտական կոնֆերանսում: Այն ուժի մեջ է մտել 2002 թ. հուլիսի 1-ից՝ պահանջվող թվով պետությունների կողմից վավերացվելուց հետո: Հայաստանի Հանրապետությունը նշված Կանոնադրությունը ստորագրել է 1999 թ. հոկտեմբերի 1-ին, ինչով էլ սկիզբ է դրվել մեր պետության «Ստատուտին» միանալու գործընթացին: Սակայն ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2004 թ. օգոստոսի 13-ի որոշմամբ արձանագրվել է, որ Կանոնադրության որոշ դրույթներ հակասում են ՀՀ Սահմանադրության մի շարք հոդվածների, ինչն էլ մինչ օրս խոչընդոտում է դրա վավերացումը:

³ Այդ մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Озерська А. В.** Экстрадиция в криминальном праве Украины // "Экономика. Финансы. Право", 2005, № 1, էջ 35:

⁴ Տե՛ս նաև **Колибаб К. Е.** Институт передачи осужденных для отбывания наказания в другие государства // "Журнал российского права", 1999, № 5/6, էջ 90:

Մի շարք երկրներ տվյալ հարցի առնչությամբ այլ մոտեցում են որդեգրել: Այսպես, օրինակ՝ Կանադայի և Նիդեռլանդների միջև 1998 թվականին կնքված «Հանձնման պայմանագիրը» նախատեսում է, որ հանձնումը չի կարող մերժվել բացառապես հանձնվող անձի քաղաքացիության հիմքով (հոդված 3-ի 1-ին մաս): ԱՄՆ-ի և Արգենտինայի միջև 1972 թվականին կնքված «Արտահանձնման մասին պայմանագրի» համաձայն՝ կողմերը պարտավոր չեն հանձնել իրենց քաղաքացիներին, եթե իրենց կարծիքով դա նպատակահարմար չէ: Լիխտենշտեյնի օրենսդրությունը թույլատրում է քրեական հետապնդում իրականացնելու և դատավճիռն ի կատար ածելու նպատակով այդ երկրի քաղաքացու արտահանձնումը, եթե վերջինս, տեղեկացված լինելով իր հայտարարության հետևանքների մասին, արտահանձնման ենթարկվելու համաձայնություն է տալիս⁵:

Մասնակից պետություններին սեփական քաղաքացիների հանձնումը մերժելու իրավունք է վերապահվում նաև միջազգային որոշ կոնվենցիաներով: Մասնավորապես, այդ կապակցությամբ համապատասխան դրույթներ են պարունակում «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 6-ի 1-ին մասը, ՄԱԿ-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիայի հոդված 15-ի 3-րդ մասը և այլն: Ավելին, «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» ԱՊՀ անդամ պետությունների Քիշնևի կոնվենցիայի հոդված 89-ի 1-ին մասի համաձայն՝ պայմանավորվող կողմերի քաղաքացիների հանձնում ընդհանրապես չի կատարվում: Այսինքն՝ տվյալ փաստաթղթում հանձնման մերժումը օբլիգատիվ բնույթ է կրում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ սեփական քաղաքացիներին չհանձնելով՝ երկրները չեն կարող նպատակ ունենալ թաքցնելու հանցանք կատարած անձանց (չնայած որոշ դեպքերում հնարավոր է նաև նման մտադրությունը): Քննարկվող իրավադրույթի հիմնական նպատակը սեփական քաղաքացիներին հավանական անհիմն մեղադրանքներից և հետապնդումներից պաշտպանելն է, այլ ոչ թե քրեական պատասխանատվությունից ազատելը կամ դրանից խուսափելու հնարավորություն ընձեռելը⁶: Բանն այն է, որ հայցվող պետությունը արտահանձնումը մերժելու դեպքում պարտավորվում է քրեական հետապնդում իրականացնել իր տարածքում: Նման դրույթ, օրինակ՝ սահմանված է «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 6-ով:

Պետք է նշել, որ որոշ երկրներում քաղաքացիության ձեռքբերումը բավականին դյուրին գործընթաց է, մինչդեռ մյուսներում այն կարող է տարիներ տևել: Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում պարզաբանելու նաև, թե արտահանձնման կոնկրետ որ փուլում անձը պետք է համարվի տվյալ պետության քաղաքացի՝ արտահանձնման հայցը մերժելու կամ բավարարելու հարցին այս կամ այն կերպ լուծում տալու համար:

Մասնավորապես, «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի

⁵ Տե՛ս Лукашук И. И., Наумов А. В. Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве. М., 1998, էջ 36:

⁶ Տե՛ս Бойцов А. И. Выдача преступников. СПб., 2004, էջ 477:

հողված 6-ի 1-ին մասի «գ» կետի համաձայն՝ «Քաղաքացիությունը պետք է սահմանվի հանձնման մասին որոշում ընդունելու ժամանակ»: Հայաստանի Հանրապետությունը, միանալով վերոհիշյալ Կոնվենցիային, նույնպես հայտարարել է, որ «... Կոնվենցիայի իմաստով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը որոշվում է հանձնման մասին որոշում ընդունելու պահին»: Մեր կարծիքով, սակայն, տվյալ մոտեցումն այնքան էլ ընդունելի չէ: Բանն այն է, որ սահմանված չէ այնպիսի դրույթ, որի ուժով կարող էր մերժվել հետախուզման մեջ կամ կալանքի տակ գտնվող անձանց քաղաքացիություն ստանալը (օրինակ՝ այլ երկրի կողմից հետախուզվող անձը կարող է ՀՀ քաղաքացիություն ստանալ ՀՀ քաղաքացու հետ ամուսնության միջոցով): Բացի այդ, արտահանձնման վերաբերյալ որոշման ընդունումը կարող է անհիմն ձգձգվել, մինչև անձը ստանա հայցվող երկրի քաղաքացիություն:

Պատահական չէ, որ, օրինակ՝ «Օքսֆորդյան ռեզոլյուցիայի» 7-րդ կետում սահմանված իրավադրույթի համաձայն՝ «... սեփական քաղաքացիների արտահանձնումը մերժելու դեպքում չպետք է ուշադրություն դարձնել այն հանցավոր արարքից հետո ձեռք բերված քաղաքացիությանը, որի առնչությամբ հայցադիմում է ներկայացվել»: Հետևաբար, ըստ մեզ, առավել նպատակահարմար է, որ քաղաքացիությունը որոշվի արտահանձնման մասին հայցադիմումը ստանալու պահի դրությամբ, ինչի ուժով պետք է նաև կասեցվի քաղաքացիության շնորհման գործընթացը:

Առանձին հարց է երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց արտահանձնման հիմնախնդիրը: Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես հայտնի է, գործում է նաև երկքաղաքացիության ինստիտուտը: Մասնավորապես, «Քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 131-ի համաձայն՝ «... երկքաղաքացի է համարվում այն անձը, որն ունի մեկից ավելի պետությունների քաղաքացիություն»: Նույն հոդվածով՝ «Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին Հայաստանի Հանրապետության համար ճանաչվում է միայն որպես Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի: Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին ունի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու համար նախատեսված բոլոր իրավունքները և կրում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու համար նախատեսված բոլոր պարտականություններն ու պատասխանատվությունը»: Օրենսդրական նշված դրույթներից կարելի է եզրակացնել, որ եթե Հայաստանի Հանրապետությունից հայցվում է մի երկքաղաքացու արտահանձնում, որը նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, ապա նրա վրա պետք է տարածվի նաև ՀՀ կողմից սեփական քաղաքացիների արտահանձնումը մերժելու վերաբերյալ սկզբունքը: Ընդ որում, այն երկրները, որոնք ճանաչում են երկքաղաքացիությունը, հիմնականում ներպետական օրենսդրությամբ սահմանել են նմանատիպ դրույթներ: Հետևաբար, երկքաղաքացիները շատ հաճախ կարող են իրավական խնդիրներ ունենալ մի երկրում՝ կատարելով իրենց պարտականությունները մեկ այլ երկրում:

Հայաստանի Հանրապետության համար նմանօրինակ ամենատարածված խնդիրը ժամկետային զինվորական ծառայությունից խուսափելն է: «Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 31-ի 2-րդ մասի համա-

ծայն՝ «Այլ պետության քաղաքացիություն ընդունած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին չի ազատվում պարտադիր զինվորական ծառայությունից, անկախ այն հանգամանքից՝ ծառայել է նա այլ պետությունում, թե ոչ»: Միևնույն ժամանակ չի բացառվում, որ երկքաղաքացիություն ունեցող, զորակոչի տարիքի հասած անձն այդ պահին զինվորական ծառայություն կրի մեկ այլ երկրում, որի քաղաքացիությունը ևս նա ունի: Նման իրավիճակներում կարող են լուրջ խնդիրներ առաջ գալ, այդ թվում՝ արտահանձնման իրավահարաբերությունների կապակցությամբ:

Երկքաղաքացիները՝ որպես համապատասխան երկրների լիարժեք քաղաքացիներ, չեն կարող բացառություն համարվել քրեական օրենքի կիրառման համար: Որոշ գիտնականներ բացառում են նման իրավիճակները՝ դա կապելով «non bis in idem» (միևնույն արարքի համար կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիություն) սկզբունքի կիրառման հետ⁷: Մեր կարծիքով, սակայն, քննարկվող դեպքերն այդ սկզբունքի հետ չեն կարող առնչվել, քանի որ, կրելով միևնույն հատկանիշները, դրանք ուղղված են տարբեր երկրների շահերի դեմ: Հետևաբար, երկրներից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի արտահանձնման վերաբերյալ հայցադիմում ներկայացնել մյուսին, իսկ վերջինս էլ՝ մերժել սեփական քաղաքացու արտահանձնումը:

Միևնույն ժամանակ հնարավոր են նաև դեպքեր, երբ երկքաղաքացիություն ունեցող անձը, հետապնդվելով (հետախուզվելով) այն երկրների կողմից, որոնց քաղաքացին է, հայտնաբերվում է մեկ այլ՝ երրորդ երկրում: Նման պայմաններում երկրներից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի պաշտպանելու իր քաղաքացուն կամ պահանջելու վերջինիս արտահանձնումը՝ քրեական հետապնդում իրականացնելու նպատակով, ինչպես նաև վիճարկելու մյուս երկրի նման պահանջի իրավականությունը: Մինչդեռ հայցվող երկիրը չի կարող հաշվի չառնել այն, որ անձը փաստացի մի երկրի քաղաքացի է՝ չկարողանալով վիճարկել նաև մյուս երկրի քաղաքացիության հանգամանքը: Վիճակն ավելի է բարդանում, երբ անձն ունենում է ոչ թե երկու, այլ երեք և ավելի երկրների քաղաքացիություն (այն որևէ կերպ արգելված չէ նաև «Քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենքով):

Քննարկվող հիմնախնդիրների կապակցությամբ անհրաժեշտություն է առաջանում պարզաբանելու նաև արտահանձնման ինստիտուտին առնչվող՝ «հավասարության» և «արդյունավետ քաղաքացիության» սկզբունքները: Մասնավորապես, «հավասարության» սկզբունքի համաձայն՝ անձի երկու քաղաքացիություններն էլ ունեն հավասար նշանակություն, և կողմերից ոչ մեկը չի կարող պահանջել իր իրավասության գերակայություն մյուս պետության հանդեպ, նաև որի քաղաքացին է անձը: «Արդյունավետ քաղաքացիության» սկզբունքը հիմնվում է անձի՝ մի պետության հետ առավել կապվածության հիմքերի վրա, որի չափորոշիչներն են՝

- 1) այդ երկրի տարածքում մշտական բնակության հանգամանքը,
- 2) նախկինում երկրներից մեկի տարածքում մշտական բնակության

⁷ Տե՛ս, օրինակ՝ **Валеев Р. М.** Выдача преступников в современном международном праве (Некоторые вопросы теории и практики). Казань, 1976, էջ 19, **Звирбуль В. К., Шупилов В. П.** Выдача уголовных преступников. М., 1974, էջ 11:

հանգամանքը, եթե ներկայումս այդ անձը բնակվում է երրորդ երկրում,

3) պետական կամ զինվորական ծառայությունը, քաղաքական իրավունքների իրականացման վայրը, լեզուն, քաղաքացիություններից մեկը ավելի շուտ կամ ուշ ստացած լինելը, նախկինում դիվանագիտական պաշտպանության համար երկրին դիմած լինելու հանգամանքը, անշարժ գույքի տիրապետումը և այլն:

Երկու և ավելի երկրներից երկքաղաքացիներին արտահանձնելու վերաբերյալ հայցադիմում ստանալիս որոշում կայացնելու համար որպես հիմք կարելի է համարել բազմակողմ պայմանագրերը: Սակայն դրանցով ևս վերոհիշյալ հարցերը հստակ կարգավորված չեն: Այսպես, ԱՊՀ անդամ պետությունների Քիշնևի կոնվենցիայի հոդված 79-ի համաձայն՝ «եթե հանձնման վերաբերյալ հարցումներ են ստացվում մի քանի Պայմանավորվող կողմերից, ապա հայցվող Պայմանավորվող կողմն ինքնուրույն է որոշում, թե այդ հարցումներից որը պետք է բավարարվի»: Հետևաբար, հայցվող երկիրը կարող է հիմք չընդունել վերոհիշյալ հանգամանքներից և ոչ մեկը կամ իր հայեցողությամբ դրանցից մեկին տալ գերակայություն:

Ամփոփելով ասվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ երկքաղաքացիների արտահանձնման հարցը որևէ կերպ չի կարգավորվում ո՛չ ազգային (ներպետական) օրենսդրությամբ, ո՛չ էլ միջազգային իրավանորմերով: Այլ կերպ ասած, ժամանակակից աշխարհում գոյություն չունի երկքաղաքացիների արտահանձնման վերաբերյալ որևէ հատուկ դրույթ: Հետևաբար, ունենալով հավասար իրավունքներ և պարտավորություններ՝ երկքաղաքացիների արտահանձնման հարցը կարգավորվում է այնպես, ինչպես մեկ երկրի քաղաքացու արտահանձնումը: Բացառություն կարող են լինել միայն այն «դեպքերը», երբ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերում հատուկ կսահմանվեն երկքաղաքացիների արտահանձնման վերաբերյալ դրույթներ՝ համաձայն ՀՀ Սահմանադրության հոդված 30.1-ի (օրինակ՝ ՀՀ-ն կարող է հանձնել իր քաղաքացուն այն երկրին, որի քաղաքացին հանդիսանում է հայցվող անձը):

Այսպիսով, արտահանձնման ինստիտուտի ներկայիս վիճակը սերտորեն փոխկապակցված է ինչպես ժամանակակից միջազգային իրավունքի, այնպես էլ ներպետական օրենսդրության զարգացման հետ: Այդ առումով միանշանակ է, որ միջազգային իրավական հանրաճանաչ նորմերի հիման վրա պետությունների համագործակցության ընդլայնումը, ինչպես նաև հստակ հասկացության բազայի ձևավորումն ու ներպետական իրավակարգավորման կատարելագործումը էապես կարող են նպաստել հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանը և հանցավոր տարբեր դրսևորումների կանխարգելմանը:

Բանալի բառեր – արտահանձնում (էքստրադիցիա), արտահանձնման մեթոդ, հանցանք կատարած անձանց հանձնում, երկքաղաքացիություն ունեցող անձ, Հռոմի կանոնադրություն, հովանավորչության սկզբունք

СЕРГЕЙ АРАКЕЛЯН, АРА ФИДАНИЯ – Проблемы, связанные с отказом в выдаче собственных граждан и выдачей лиц, имеющих двойное гражданство. – В статье анализируется один из аспектов взаимопомощи государств в

борьбе с преступностью – экстрадиция, в частности отказ государства выдавать собственных граждан и выдача лиц, имеющих двойное гражданство. Показана эволюция института экстрадиции, определены общие закономерности и тенденции его развития. Исследуется как юридическое, так и законодательное регулирование данных вопросов, а также правоприменительная практика. С целью достижения поставленных задач предложены собственные варианты их решения.

Ключевые слова: *экстрадиция, отказ в выдаче, выдача лиц, совершивших преступление, лицо с двойным гражданством, римский статут, принцип покровительства*

SERGEY ARAKELYAN, ARA FIDANYAN – *Problems of the Declining the Extradition of Own Citizens, and Extradition of Persons with Dual Citizenship.* – The issue of extradition, one of the most important problems of states legal assistance in fight against criminality is discussed in the article presented. The problems of declining the extradition of the citizens by their own countries, as well as the issues concerning the extradition of the persons with dual citizenship are analyzed.

The authors analyze the evolution of the institute of extradition and identify common regularities and developmental trends of the latter one. The authors study both the legal and legislative aspects of the defined problems, as well as identify practical problems which occur in the frames of the implementation of extradition. Based on their own vision of overcoming the defined shortcomings, the authors suggest possible solutions and options for settling the proposed issues.

Key words: *extradition, declining the extradition, criminals-issuing, persons having dual citizenship, Rome Statute, principle of patronage*